

INTÉZMÉNYTELENÍTÉS ÉS KÖZÖSSÉGI LAKHATÁS

VITAINDÍTÓ MUNKAANYAG, 22 PONTBAN

Magyarországon 15 ezer fogyatékos és 8 ezer mentális zavarokkal élő ember nagy létszámú bentlakásos intézményekben él. Az intézményrendszer működését és a lakók életminőségét vizsgáló kutatások egyértelműen bizonyították, hogy a nagy létszámú intézmények azok strukturális adottságaiból fakadóan nem képesek rá, hogy a lakók számára megfelelő színvonalú szolgáltatást nyújtsanak, és alkalmatlanok rá, hogy a lakók társadalmi és személyes rehabilitációjában hatékony segítséget adjanak. Sokszorosan bizonyított tény, hogy az intézményi keretek között más lakhatási formákhoz képest szignifikánsan nagyobb az emberi jogok sérelmének esélye. A rendszerváltás utáni Magyarországon a jóléti szolgáltatások e szegmensének reformja folyamatosan napirenden volt, s 2007-ben hazánk csatlakozott a Fogyatékosokkal élő személyek jogairól szóló – és az intézménytelenítés mellett elkötelezett – ENSZ egyeménihez, de számos kérdésben jelenleg sincs egyértelmű és a szakmapolitikai cselekvés számára irányt adó, megvitatott és kimerült, konszenzussal övezett álláspont. Az alábbiakban a legfontosabb fogalmak és a tervezett reform tartalmi alapjainak vonatkozásában a saját álláspontunkat kívánjuk egyértelművé tenni.

Alapfogalmak

1. Nagy létszámú bentlakásos intézetnek [továbbiakban: intézetnek] tekintünk valamely tartós lakhatást nyújtó szociális otthont akkor, ha (a) abban 20 főnél több ember él együtt, ha (b) az intézmény bármilyen okból elszigeteli a lakókat a helyi társadalomtól, és megakadályozza a helyi társadalomban való életvezetést, ha (c) a lakóknak nincs lehetőségük rá, hogy megválasszák, hogy hol, kivel és hogyan éljenek, valamint ha (d) az életkörülmények és életfeltételek jelentősen eltérnek a helyi társadalomban normálisnak és átlagosnak tekintettől. Bármely feltétel teljesülése esetén az adott szolgáltatást intézetnek tekintjük.
2. Közösségi lakhatásnak tekintünk valamely lakhatást nyújtó szolgáltatást akkor, ha (a) az adott szolgáltatás lehetővé teszi, hogy a lakók (a) a társadalomban átlagosként elfogadott életkörülmények és életfeltételek között éljenek; ha (b) a szolgáltatás a helyi társadalomba területileg szorosan integrálódik, ha (c) lehetővé teszi lakói számára, hogy maguk válasszák meg, hogy hol, kivel és hogyan éljenek, ha (d) lehetővé teszi, hogy a lakók részt vegyenek a helyi társadalom életében, valamint akkor, ha (e) az együtt élő személyek száma az esetek döntő többségében 2-3, de legfeljebb 12 fő. Közösségi életvitelt nyújtó szolgáltatásnak akkor tekintünk valamely szolgáltatást, ha valamennyi feltételnek megfelel. A közösségi lakhatás a jelenlegi formáknál rugalmasabb, nagyvárosi és vidéki településeken egyaránt alkalmazható bérleményre és tulajdonlason alapuló, minimális létszám nélküli szolgáltatásforma, amely alapvetően elválik a gondozási tevékenységektől, bár nem zárja ki azokat.
3. Az intézménytelenítés és a közösségi lakhatás támogatása egymást kiegészítő fogalmak. Az intézménytelenítés azt jelenti, hogy a nagy létszámú intézményeket kivétel nélkül felszámoljuk, az intézményeknek helyet adó épületeket a továbbiakban tartós lakhatást nyújtó szolgáltatási funkcióra nem vesszük igénybe, és helyettük közösségi lakhatást biztosító formák igénybe vételét ajánljuk fel a fogyatékos személyeknek. Az intézménytelenítés nem jelentheti a meglévő intézmények modernizációját vagy felújítását. A közösségi lakhatás támogatása e folyamat pozitív oldalát, a közösségi lakhatás elterjesztését jelenti.
4. Fogyatékos személynek tekintjük a gyógypedagógia hagyományos terminológiája és klasszifikációja értelmében fogyatékosként számon tartott személyeket, valamint a mentális zavarokkal vagy pszichiátriai diagnózissal élő személyeket. A Fogyatékosokkal élő személyek jogairól szóló ENSZ egyezmény értelmében az intézménytelenítést és az önálló életvitel támogatását mindkét csoport vonatkozásában egyaránt szükségesnek tartjuk.

Célkitűzések

5. Társadalompolitikai célnak egyfelől azt tekintjük, hogy hosszú távon minden intézetben élő fogyatékos állampolgár fogyatékoságának súlyosságára való tekintet nélkül elhagyhassa az intézeteket, és egyetlen jelenleg családi háztartásban élő személy se kényszerüljön arra, hogy életének rövidebb vagy hosszabb szakaszát intézetben töltsen. Másfelől lehetővé kell tenni a fogyatékosokkal élő személyek számára, hogy a magyar lakosság más tagjaihoz hasonlóan esélyük legyen arra, hogy ha úgy döntenek, akkor családjukból vagy az intézetekből kilépve a helyi közösségben, eredeti szülőhelyükön vagy az általuk választott lakóhelyen éljenek, és ebben számukra magas színvonalú segítséget kell biztosítani.
6. Ennek a célnak a megvalósításához két dologra van szükség: egyfelől létre kell hozni és ki kell alakítani a helyi közösségben való megmaradást elősegítő szolgáltatások és a közösségi lakhatást nyújtó szolgáltatások széles körét. A helyi közösségben való megmaradást a fogyatékos személynek nyújtott juttatások magasabb szintre emelésével, a nappali intézmények hálózatának fejlesztésével, főképpen azonban a fogyatékos személyek nyílt munkaerő-piaci szerepvállalását támogató munkapolitikával kell támogatni. Másfelől meg kell kezdeni az intézetek bezárását, valamint, ezzel párhuzamosan, a támogatott lakhatás és az ahhoz kapcsolódó szolgáltatások rendszerének kiépítését.
7. Az intézménytelenítés nem valósítható meg egyik napról a másikra. Ez egy legalább 10–15 éves folyamatot jelent, amelyben a jelenleg érvényesülő kényszerekkel szemben a szabad választás lehetősége megteremtésének kell prioritást biztosítanunk. A folyamat megkezdéséhez a szükségletek felmérésén, az infrastrukturális és pénzügyi lehetőségek számbavételén alapuló, a prioritásokat meghatározó logisztikai terv szükséges, amely előre jelzi az intézmények kitagolásának idejét, valamint annak szakmai és pénzügyi feltételeit.
8. Minden vonatkozó dokumentumnak, tervzetnek vagy pénzügyi elemzésnek nyilvánosnak kell lennie, és mindenki számára hozzáférhetővé kell ezeket tenni. A folyamatok előkészítéséről rendszeres elemzéseket kell készíteni, és azokat meghatározott időközönként meg kell vitatni.
9. Az intézménytelenítés járjon együtt a jelenlegi gondozásközpontú szemlélet gyökeres megváltozásával. Az intézménytelenítés nem csak és nem elsősorban térbeli elmozdulást és a lakókörülmények fizikai megváltoztatását jelenti. Elsősorban azt jelenti, hogy személyre szabott, az individuális szükségleteket és igényeket előtérbe helyező, a szolgáltatás minőségét a felhasználók életminősége és szubjektív elégedettsége felől szemlélő szolgáltatói szerepfelfogás válik dominánssá. Ezzel együtt jár az, hogy a lakók és munkatársak viszonyát egyre inkább a fogyasztói és szolgáltatói attitűdnek kell meghatároznia.

Megvalósítás

10. Javasoljuk, hogy egy adott határidőtől számítva szüntessük meg az új lakók intézetekbe való felvételének lehetőségét, a jelenleg az intézetben lakó személyek számára pedig biztosítsuk azt a lehetőséget, hogy szabadon döntést hozhassanak arról, hogy el kívánják-e hagyni az intézeteket az újonnan létrejövő támogatott lakhatási formák irányában vagy az általuk választott lakhatási formák felé. A megmaradó egyre kisebb létszámú intézetek a létszám csökkenésével fokozatosan összevonásra, végül az utolsó lakó távozásával vagy halálával bezárásra kerülnek. Bezárás alatt azt értjük, hogy az intézet tartós lakhatást nyújtó funkciója megszűnik, hosszú távú lakhatásra a továbbiakban nem használható. Az intézet eladhatósága vagy hasznosíthatósága nem lehet a kitagolás feltétele. **VAGY** Javasoljuk, hogy a központi költségvetés minden évben különítsen el forrásokat előzetesen meghatározott intézmények kitagolására a nemzetgazdasági lehetőségek függvényében évente 3-10 intézményre vonatkozóan. Ezekben az intézményekben előzetesen meg kell kezdeni a lakók és a munkatársak felkészítését, a helyi közösség tájékoztatását, illetve az intézmény alternatívájaként működő közösségi lakhatási szolgáltatások kialakítását. A lakók számára biztosítani kell annak lehetőségét, hogy saját maguk hozzanak döntést jövőbeni lakóhelyükről, és igényeiket messzemenően figyelembe kell venni. Az intézet

eladhatósága vagy hasznosíthatósága nem lehet a kitagolás feltétele.

11. Javasoljuk, hogy a rendelkezésre álló nemzetközi és hazai forrásokat csak közösségi lakhatási formák létrehozására és elterjesztésére fordítsuk. Különösen fontos, hogy az Európai Unió felől érkező fejlesztési alapok megfelelő részét csak és kizárólag arra használjuk fel, hogy a jelenleg intézetben lakó személyek számára közösségi lakhatási szolgáltatásokat alakítsunk ki. Az EU-s források egyszeri, de legalábbis ideiglenesen hozzáférhető fejlesztési lehetőséget adnak hazánk számára, ezért e források körütekintő felhasználása különösen fontos.
12. A létrehozandó sokszínű támogatott lakhatási formák kialakításánál vegyék figyelembe a már megvalósult, működő, sikeres hazai modelleket.
13. Javasoljuk, hogy ha egy intézetben élő személy halálával vagy elköltözésével üres férőhely keletkezik, akkor ez a fenntartó önkormányzat oldalán keletkeztessen kötelezettséget arra, hogy az adott férőhelyet három éven belül közösségi lakhatási formában helyben vagy a helyi település vonzáskörzetében létrehozza. A kitagolás eredményeként az összes férőhely száma nem csökkenhet. Ez a kitétel biztosíthatja azt, hogy a reform következtében egyetlen fogyatékos személy se váljon hajléktalanná, vagy kényszerüljön arra, hogy az intézményt elhagyva idősek vagy szenvedélybetegek bentlakásos otthonába utalják.
14. Kiemelt figyelmet kell fordítani azokra a személyekre, akik az intézményrendszer területi egyenetlensége következtében arra kényszerültek, hogy eredeti lakóhelyüket elhagyva az ország távoli pontjain éljenek. Ez a jelenség különösen a Budapesten született személyeket érinti. Számukra fel kell kínálni a fővárosba való visszatérés lehetőségét, és azt, hogy ott vegyenek igénybe közösségi lakhatást. A támogatott lakhatás fővárosi rendszerének a város közigazgatási határain belüli kialakítása azért is kiemelten fontos feladat, mert csak így lehet elejét venni az elvándorlási kényszer további fennmaradásának.
15. A támogatott lakhatási formáknak tükrözniük kell a lakók sokféle igényét. Kialakításuk nem történhet az intézetekre alkalmazott törvényi előírások alapján, csakis a leendő lakók igényeinek, döntéseinek megfelelően.
16. Az intenzív gondozási szükséglettel rendelkező személyek számára ugyanúgy biztosítani kell a közösségi lakhatási formákban való részvételt, mint bármely más fogyatékos személy számára. Ezeknek a személyeknek nincs arra szükségük, hogy számukra speciális lakóegységeket hozzunk létre: a közösségi lakhatási szolgáltatásoknak fel kell készülniük az intenzív gondozási szükségletek kielégítésére. Erre azért is szükség van, mert a magas szinten funkcionáló személyek állapota az idő előrehaladtával romlásnak indulhat, és ez az állapotromlás nem vonhatja maga után a lakhatási szolgáltatás elhagyásának kötelezettségét. A súlyosan, halmozottan fogyatékos személyek életminőségének javulását és funkcióképességének fennmaradását jelentős mértékben támogatja, ha heterogén összetételű közösségben élnek.
17. Számolni kell azzal, hogy az intézeteket elhagyó és az új közösségi lakhatási formákba beköltöző lakókat a helyi lakosság nem kívánja befogadni. Ezért a kitagolást tudatos, gondosan felépített lakossági tájékoztató kampánynak, nyilvánosságmunkának kell kísérnie, amelynek során a befogadó közösséget és a közvéleményt éppen úgy fel kell készíteni a változásokra, ahogyan az intézetek lakóit és munkatársait is. Ennek során tájékoztatni kell a jelenleg még csak intézményi elhelyezést kérő, várólistára került fogyatékos személyeket és családjaikat, és számukra is támogatást, segítséget kell nyújtani. Ebben a folyamatban érdemes felhasználni a már létező pozitív hazai példákat.
18. A folyamat megvalósítása nem lehet csak és kizárólag az intézmény vezetőjének és munkatársainak a felelőssége és feladata, hanem a teljes folyamatban széles körű, szakmai és szakmapolitikai támogatást, segítséget kell kapniuk. A kitagolás olyan komplex szakmai, kommunikációs és vagyongazdálkodási feladat melynek következetes végrehajtására kizárólag jól felkészült, több szakma képviselőiből álló teamek alkalmasak.
19. Javasoljuk, hogy a folyamatban – de legalább az első intézmények kitagolásakor – vegyük igénybe az intézménytelenítésben tapasztalattal rendelkező nemzetközi szakértők vagy szakértői csoportok segítségét.
20. A reform során számolni kell a helyi munkaerő-piacok átalakulásával és az ebből fakadó

konfliktusokkal, az intézetek munkatársait sújtó esetleges egzisztenciális elbizonytalanodással. Az intézetek gyakorta depressziós térségekben, alacsony foglalkoztatási rátával bíró kistelepüléseken találhatók, és a helyi munkaerő-piacok jelentős és stabil pilléreit képezik. Az intézménytelenítés ebből a szempontból azt jelenti, hogy a jelenleg a településen koncentrálódó munkahelyek a lakhatást nyújtó szolgáltatások decentralizációjával párhuzamosan szétszóródnak, és a munkatársak lakóhelyétől távolabbra kerülhetnek. Az egyes konkrét intézetek kitagolását megelőzően ezért folyamatosan tervezni kell az intézet humánerőforrása átcsoportosításának menetét, feltételeit, valamint kezelni az ennek során felmerülő problémákat. Az intézetek vezetői ebben a feladatban sem hagyhatók magukra, támogatást kell számukra biztosítani.

21. Az intézménybe való felvétel lehetőségét kifejezetten meg kell tiltani, ennek megsértését, valamint az intézmények bővítését és fejlesztését szankciókkal kell övezni. Az intézetek modernizálására és fejlesztésére nem szabad további forrásokat költeni.